

Mr. Izet Šabotić,
Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla
Bosna i Hercegovina

KULTURNI SADRŽAJI ARHIVA U FUNKCIJI TURIZMA

Uvodne napomene

Savremeni razvoj nauke i tehnike, u posljednjih desetak godina, promijenio je u dobroj mjeri ulogu arhiva i doprinijeo znatno većoj njegovoj funkciji u mnogim sferama savremenog društvenog života. Vrijeme globalizacije i tranzicije, te cjelokupan savremeni razvoj društva, nametnuo je potrebu otvaranja arhiva prema javnosti i njegovog pretvaranja u dinamičan kulturni centar, prilagođen i uključen u sistem efikasnog informisanja javnosti o sadržajima i vrijednostima pohranjene kulturne baštine. Ipak, za valjanu i jednostavnu prezentaciju kulturnog naslijeđa, pohranjenog u arhivima i drugim institucijama kulture, neophodno je uvođenje novih savremenih tehničko-tehnoloških metoda, kao što su: digitalizacija, mikrofilmovanje, hibridno arhiviranje, te potpuna informatizacija insitucija kulture. Sve to upućuje na to da je klasična funkcija arhiva danas prevaziđena i da su arhivi kulturne ustanove multidiciplinarnog i kompleksnog karaktera sa širokim spektrom kulturnog djelovanja. U takvim okolnostima, rezultati i dostignuća arhiva na kulturnom planu zavise od niza raznovrsnih faktora. Ovdje se prije svega misli na obezbjeđenje minimuma stručnih, kadrovskih, tehničko-tehnoloških i materijalnih uslova za valjano prezentovanje arhivskog kulturnog naslijeđa. Navedeno upućuje na potrebu daleko boljeg tretmana arhiva, a i drugih kulturnih ustanova od strane šire društvene zajednice, odnosno države, nego što je sadašnji tretman. Naime, država bi sa svoje strane trebala prepoznati ulogu i značaj arhiva kao njenog čuvara pamćenja i stvoriti sve neophodne uslove kako bi arhiv u potpunosti imao svoju funkciju u društvu. Sa druge strane, neophodno je da arhivi ulože dodatne napore kako bi na valjan način uvjerali državu i prezentovali javnosti arhivsku građu kao kulturno nasljeđe od posebnog državnog interesa.

Veoma je širok spektar i raznovrsne su mogućnosti kulturnog predstavljanja arhiva široj javnosti, ali najizraženiji su sljedeći kulturni sadržaji: arhivske izložbe, prezentacija arhivske građe putem CD-ROM-a, video prezentacije, saradnja sa školama i fakultetima, saradnja s medijima, publikovanje arhivske građe putem raznovrsnih publikacija, prezentovanje kulturnih sadržaja kroz značajne kulturne manifestacije, priprema stručnih i kulturnih sadržaja putem elektronskih medija i sl.

Kulturni sadržaji arhiva u funkciji turizma

Navedeni arhivski kulturni sadržaji daju mogućnost uključenja arhiva i drugih srodnih institucija u funkciju turističke ponude, a putem prigodnog prezentovanja sopstvenih kulturnih sadržaja široj javnosti. To je način da arhivi, kao kulturne ustanove, iznađu mogućnost da putem prezentovanja sopstvenih kulturnih sadržaja daju doprinos u razvoju turizma u cijelosti.

O mogućnostima uključivanja jedne arhivske ustanove u turističku ponudu turističke zajednice, možemo vidjeti na primjeru prezentacije kulturnih sadržaja Arhiva Tuzlanskog kantona.

Prije svega, neophodno je u kratkim crtama istaći neke osnovne karakteristike ove ustanove. Ova ustanova je osnovana 1954. godine, kao Arhiv grada Tuzle, nakon čega se njegova funkcija ubrzo proširila na područje regije sjeveroistočne Bosne. Danas, Arhiv ima nadležnost na području 13 općina Tuzlanskog kantona. U svom pedesetogodišnjem radu, Arhiv je brinuo o arhivskoj građi-kulturnom dobru od neprocjenjive vrijednosti za jedan narod i državu. Tako se danas u Arhivu nalazi oko 200 arhivskih fondova i zbirki, ili oko 6.000 m¹⁾ ovog kulturnog naslijeđa, a isto se odnosi na sve sfere ljudskog djelovanja: upravu, pravosuđe, nauku, kulturu, obrazovanje, privredu, sport, te vjerski i politički život šireg tuzlanskog područja.

Najstarija arhivska građa, pohranjena u Arhivu, potiče iz perioda osmanske vladavine, tačnije od sredine XVII stoljeća i svrstana je u Orjentalnu zbirku, dobro je očuvana i sadrži oko 2.500 vrijednih dokumenata pisanih na staroosmanskom i arapskom jeziku, kao što su: tapije, berati, fermani, sidili, vakufname, defteri, rukopisne knjige i slično.²⁾

Pored toga, u Arhivu je pohranjena vrijedna arhivska građa koja se odnosi na austro-ugarski, međuratni, period Drugog svjetskog rata, socijalistički period, te period najnovije naše historije. Arhiv, takođe, posjeduje veoma zanimljivu fotografsku zbirku s oko 10.000 fotografija, koje datiraju sa kraja osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini, pa sve do danas. Značajno je istaći i to da se u Arhivu danas čuva oko 200 naslova periodike, kao što su: zbornici, informativni listovi, listovi iz oblasti kulture, umjetnosti i obrazovanja, stenografski izvještaji, te periodične publikacije iz raznih oblasti i slično. U sklopu Arhiva radi i specijalistička biblioteka s preko 10.000 bibliotečkih jedinica.³⁾

Upravo takvo raznovrsno kulturno bogatstvo koje posjeduje Arhiv i pedesetogodišnja arhivska tradicija, daju mogućnost šireg kulturnog predstavljanja, ne samo ove ustanove, već i šireg tuzlanskog područja. Kulturno predstavljanje najjednostavnije je ostvariti uključivanjem u raznovrsne kulturne manifestacije u organizaciji turističke i šire društvene zajednice našeg područja.

1) Podaci uzeti iz evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona

2) Orjentalna zbirka 1578-1936., autora Nermene Hodžić publikovana u izdanju Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine i Regionalnog istorijskog arhiva Tuzla 1990. godine.

3) Iz evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona.

Kako bi se određeni arhivski kulturni sadržaji na valjan način predstavili javnosti i uklopili u turistički sadržaj turističke zajednice, neophodno je da turistička zajednica zajedno s Arhivom i drugim kulturnim institucijama, osmisli valjan turistički sadržaj i strategiju djelovanja. Turistička strategija podrazumijeva stvaranje uslova kako bi jedna kulturna ustanova predstavila sve svoje kulturne potencijale, a kako bi se stekao pravi uvid u njena kulturna dobra i spoznao fenomen njene "kulturne atrakcije" u pravom smislu riječi.⁴⁾ Putem dobro osmišljenje turističke ponude, neophodno je vezivati kulturne sadržaje raznih institucija kulture putem tzv. "vezanih ulaznica". Svaka kulturna ustanova, pa i Arhiv, potrebno je da osmisli i na najatraktivniji način predstavi i stavi u funkciju "specifikum" svog zanata, svoju kulturnu atrakciju, najvrednije kulturne vrijednosti koje posjeduje. U arhivima bi to bili unikatni arhivski dokumenti i fotografije, u muzejima eksponati, u biblioteci knjige i sl.

Vjerujemo da svaka kulturna institucija u jednom gradu ima dovoljno "kulturnog bogatstva" koji bi zainteresovao turistu i koji bi ga privukao za posjetu. Ovom prilikom ću pokušati navesti samo neke od razloga zbog kojih bi turisti trebali posjetiti Arhiv Tuzlanskog kantona.

Prije svega, dobar broj naučnih i stručnih skupova u organizaciji Arhiva, pa i drugih institucija, tretirao je raznovrsne kulturno-historijske pojave koje su se odnosile na prošlost šireg tuzlanskog područja. Na istim se govorilo o historijskim procesima, o razvoju gradova, o raznim oblastima ljudskog djelovanja, o arhitekturi, o građevinskim objektima, o važnim ličnostima, o zanimljivostima iz kulture i obrazovanja, zdravstva, književnosti i tome slično. Značajno je istaći da su, uglavnom, sve razmatrane teme na brojnim naučnim i stručnim skupovima (simpozijima, savjetovanjima orkuglim stolovima i dr.), na određen način vezane za arhivsku građu, kulturno nasljeđe koje se čuva u Arhivu. Ustvari, arhivska građa je u brojnim slučajevima predstavljala validnu potvrdu njihovog postojanja i istinske naučne vrijednosti. Zato bi u nekim budućim turističkim projektima turističke zajednice, Kantona ili Općine, Arhiv trebao biti nezaobilazna stanica, a možda i jedna od prvih stanica upoznavanja s gradom i širom okolinom. Najviše iz razloga što Arhiv jednom posjetiocu-turisti, na atraktivan, brz i jednostavan način može pružiti izuzetno zanimljivu i značajnu informaciju. Ovo svakako ne treba raditi na način da se turista optereti velikim brojem podataka, već da se putem određenog selektiranja upozna s nekoliko ključnih izvora-dokumenata koji će mu pružiti jasnu orijentaciju gdje se nalazi, o kakvom se mjestu radi, o osnovnim historijskim, privrednim, kulturnim karakteristikama mjesta i sl.⁵⁾ Ovo je moguće prikazati i putem prigodnih publikacija koje izdaje Arhiv⁶⁾, a s kojim bi se turisti prilikom boravka u Arhivu upoznali. Naime, riječ je o stručnim i naučnim publikacijama, te o naučno informativnim pomagalima.

4) Jelena Antović, *Istorijski arhiv Kotor u funkciji turističke ponude grada*, Arhivska praksa br.7, Tuzla 2004, str. 180-189.

5) Jelena Antović, *Istorijski arhiv Kotor u funkciji turističke ponude grada*, Arhivska praksa br. 7, Tuzla 2004, str.180-189.

6) U dosadašnjem radu Arhiv Tuzlanskog kantona izdao je oko dvadesetak publikacija historiografske i arhivističke provenijencije.

Obim i dubina informacija koje pružaju ove publikacije zavise od samih publikacija, što je u skladu s potrebama i interesom posjetilaca. U izdanjima Arhiva preovladavaju publikacije vezane za arhivsku građu kao nezamjenljiv historijski izvor. Publikovanjem, arhivska građa se približava potencijalnim posjetiocima - korisnicima i široj javnosti. Na ovaj način posjetiocima bi se putem publikacija, na jedan brz i jednostavan način, prikazali zanimljivi i značajni podaci i atrakcije jednog područja.

Značajna informativna sredstva, koja mogu dati potpunu i značajnu informaciju korisnicima- turistima, su: monografije mjesta, institucija i sl., vodiči arhiva, gdje je predstavljena specifikacija arhivskih fondova i zbirki, inventari arhivskih fondova i zbirki-specifikacija arhivske građe, katalogi izložbi i slično. Arhiv Tuzla je u svom pedesetogodišnjem radu strpljivo i mukotrpno radio i na planu publikovanja, objavivši oko dvadesetak raznovrsnih publikacija, a s ciljem da kulturno blago, pohranjeno u Arhivu, učini dostupnim istraživačima i svim drugim korisnicima, pa i turistima. Na taj način, korisnicima je omogućeno brzo upoznavanje s prošlošću šireg tuzlanskog područja, i to: kroz osmanski, austro-ugarski, međuratni, period Drugog svjetskog rata, socijalistički period, pa sve do danas. Unutar svih tih perioda data je mogućnost da se istraživači, odnosno posjetioci, upoznaju sa svim bližim zanimljivostima iz života gradova i mjesta šireg tuzlanskog područja, građana, o razvoju industrije, trgovine, zanatstva i sl. U takvim i sličnim temama, Arhiv Tuzlanskog kantona zasniva jednu od svojih ponuda, svojih "kulturnih atrakcija". Svaka od navedenih tema, ili sve one zajedno, mogu da se predstave turistima putem video snimke, CD-romom ili prigodnom i dobro osmišljenom izložbom dokumenata i fotografija.

Najzanimljiviji kulturni sadržaj, koji realizuje Arhiv kao redovan programski sadržaj, jesu izložbe arhivske građe. Arhivske izložbe su veoma pogodan način prezentovanja arhivske građe i popularizacije i ustanove i arhivske djelatnosti. One predstavljaju najrasprostanjeniji i najizgrađeniji oblik kulturnog djelovanja Arhiva. Osnovni cilj jedne izložbe jeste da posjetioci shvate značaj i vrijednost arhivske građe i arhivske ustanove koja je čuva.⁷⁾ Izložbe arhivske građe (dokumenata, fotografija i dr.), mogu biti vrlo različite u zavisnosti od sadržaja, namjene, mjesta i načina izlaganja. One se, uglavnom, dijele na one opšte: prezentovanje arhivske građe ustanove, registrature, fonda i slično, i tematske: vrši izlaganje arhivskih dokumenata o određenoj temi, događaju, procesu, ličnosti i slično. Izložbe se mogu postaviti kao stalne - vezane za jedan prostor i pokretne koje se često premještaju sa jednog na drugo mjesto. Za jednu uspješnu izložbu je neophodan odgovoran, stručan i sistematičan rad kako bi se izvršio valjan izbor dokumenata sa aspekta sadržajne i vizuelno estetske vrijednosti. Pored toga, za izložbu je bitan način izlaganja, tehnička oprema kako izložbe tako i prostora, izrada kataloga kao priručnog vodiča kroz izložbu, te adekvatna propaganda putem plakata, štampe, elektronskih medija i sl. Za pravilno shvatanje i uopšte stvaranje povoljnog utiska o izložbi, veoma je značajno pravilno upoznavanje posjetilaca s izložbenim vrijednostima. Zato je preporučljivo, kao pogodan oblik

7) Azem Kožar. *Oblici, sadržaji i mogućnosti kulturno-prosvjetne djelatnosti arhiva*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine br. 30. Sarajevo 1990, str. 5-19.

kulturnog nastupa da izložbu prati i prigodno predavanje-izlaganje koje bi povezivalo tematske cjeline izložbe.

Izložbe arhivske građe mogu se pripremiti i u saradnji s drugim ustanovama kulture, a posebno s muzejima, što se u praksi i provodilo, ali ne u dovoljnoj mjeri.⁸⁾ Takve zajedničke izložbe, s obzirom na prirodu i značaj muzejskog materijala, dobijaju na cjelovitosti, estetičnosti pa i atraktivnosti, što nije od malog značaja za ukupan dojam posjetilaca o određenom prostoru, pojavi ili, pak historijskom procesu.

Arhiv Tuzlanskog kantona poklanja posebnu pažnju ovom vidu kulturnog djelovanja i predstavljanja. U posljednje vrijeme, godišnje se uradi jedna do dvije izložbe arhivskih dokumenata iz fondova i zbirki pohranjenih u Arhivu i još toliko izložbi koje pripreme pojedinci ili druge institucije. Većina postavljenih izložbi je pokretnog karaktera tako da bi se mogl postaviti i u drugim mjestima. Ono što je evidentno je činjenica da se broj posjetioca ovakvih kulturnih sadržaja iz godine u godinu povećava, što ima snažnog arifmativnog uticaja na zaposlenike, ustanovu i na djelatnost u cijelosti.

Dugogodišnja praksa Arhiva Tuzlanskog kantona je da u izložbenom prostoru, u sklopu objekta Arhiva, uvijek ima jednu od postavki izložbi. Tako je Arhiv u mogućnosti, tokom cijele godine, posjetiocima pokazati dio kulturnog naslijeđa koje je pohranjeno u ovoj ustanovi. Na ovaj način, fondovi i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona, na jedan direktan način, putem izložbi, mogu se jednostavno uklopiti u sistem i funkciju turističke ponude turističke zajednice.

Od osnivanja Arhiva do danas, Arhiv Tuzlanskog kantona je u sklopu redovnih programskih sadržaja, putem 30-tak prigodnih izložbi javnosti, prezentovao svoje kulturno blago. Najveći dio izložbi su rađene samostalno, a jedan broj u saradnji sa drugim arhivima i ustanovama kulture. Izložbe su uglavnom bile postavljene u izložbenom prostoru Ariva, ali i u prostorima drugih gradova. Ono što je značajno, je činjenica da skoro svaka postavka posjeduju prigodan katalog, a u novije vrijeme CD-ROM-ove i vido snimke. Ovdje bih iskoristio priliku i naveo samo neke od zanimljivijih izložbi koje je u svom radu realizovao Arhiv Tuzlanskog kantona:

- *"Kroz arhivske fondove i zbirke"*. Izložba je priređena u povodu 30 godina rada Arhiva. Na istoj su prezentovani relevantni dokumenti i fotografije iz obrađenih arhivskih fondova i zbirki. Na ukupno 20 panoa, prezentovano je 210 dokumenata i 40 fotografija;
- *"Izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ na području okruga Tuzlanskog 11. 11. 1945."* Potpuno tematska izložba u povodu 50 godina sprovođenja izbora nakon Drugog svjetskog rata. Izložba je predstavljena na 20 panoa, gdje je prezentovano 210 dokumenata i 35 fotografija;
- *"Svjedočanstvo prošlosti"*. Izložba donosi faktografski materijal o sjeveroistočnoj Bosni od vremena osmanske vladavine pa do dvadesetih godina XX stoljeća;

8) U sklopu kulturne manifestacije "Ljeto u Tuzli" jula 2003. godine, Arhiv Tuzlanskog kantona i Muzej istočne Bosne priredili su veoma zanimljivu izložbu dokumenata, fotografija i eksponata pod nazivom "Tuzla kroz vjekove".

- "*Blago Arhiva Tuzla*". Izložba predstavljena najvrednija arhivska građa pohranjena u Arhivu Tuzla. Na 16 panoa izložbe prezentovano 160 dokumenata i 30 fotografija;
- "*Dokument kao istorijski izvor*". Izložba je pripremljena u saradnji sa stručnim radnicima Arhiva "Srem" iz Sremske Mitrovice, a kao rezultat međuarhivske saradnje dva arhiva. Prikazano je 200 dokumenata i fotografija iz oba Arhiva.
- "*Ratna 1992. na Tuzlanskom okrugu*". Predstavljeno je 200 dokumenata vezanih o ratnim zbivanjima na području Tuzlanskog okruga;
- "*Ratna 1992./1993. na Tuzlanskom okrugu*". Prezentovan je arhivski i muzejski materijal vezan za ratna zbivanja na Tuzlanskom okrugu u 1992-1993. godini;
- "*Kulturno blago Arhiva Tuzla*". Izložba je priređena u povodu 40 godina rada Arhiva. Imala je retrospektivni karakter, a prezentovano je 150 dokumenata i fotografija iz oko 130 arhivskih fondova i zbirki;⁹⁾
- "*45. godina rada Arhiva Tuzla*". Izložba je posvećena godišnjici rada Arhiva i obuhvatila najvrednije detalje iz 45 godišnjeg djelovanja i rada Arhiva. Prikazano je više od 200 arhivskih dokumenata i fotografija;
- "*Tuzla kroz vjekove*". Izložba je urađena u saradnji s Muzejom istočne Bosne, a predstavljeno je oko 200 eksponata i više od 200 dokumenata i fotografija koje se odnose na prošlost Tuzle. Ista je prezentovana javnosti u sklopu programskog sadržaja "Ljeto u Tuzli 2003"; i
- "*Šire tuzlansko područje na starim fotografijama*". Na izložbi je predstavljeno više do 150 starih fotografija iz bogate fotografske zbirke Arhiva. Fotografije potiču sa kraja osmanskog perioda, pa sve do 70-tih godina XX stoljeća.

Iako se radi o veoma značajnim kulturnim sadržajima, potrebno je istaći da između ovih kulturnih sadržaja i turističkih programa šire zajednice nije bilo integracionih aktivnosti na ovom planu. To znači da ovi sadržaji Arhiva nisu bili uključeni u turističku ponudu šire zajednice. Vjerujemo da ovakvi i neki drugi kulturni sadržaji Arhiva imaju mjesta u turističkim programima turističke zajednice. Kulturne sadržaje Arhiva, pa i drugih institucija kulture, najjednostavnije je uključiti u zajedničke turističke programe, putem vezanih programskih kulturnih sadržaja, na način da se kulturni sadržaji različitih institucija kulture međusobno veu u sadržajem, programom i ulaznicom. Samo na taj način je moguće imati sklad i kontinuitet u kulturnom predstavljanju javnosti jednog područja i zajednice.

Kako bi se ubuduće izbjegli ovakvi i slični propusti, a i kulturni sadržaji Arhiva i drugih kulturnih ustanova stavili u funkciju turističke ponude, neophodno je daleko više uraditi na planu promocije i propagande kulturnih sadržaja, te edukacije zaposlenika ovih ustanova, ali i građanstva. To je neophodno kako bi turistička ponuda bila kompletna i potpuna. Realizaciju kulturnih sadržaja ustanova kulture, u svrhu

9) Više o izložbama kao kulturnim sadržajima Arhiva vidi: Azem Kožar, Arhiv Tuzla (1954-1994). Tuzla 1995, str.79.

turističke ponude, danas je moguće ostvariti jednostavnim prezentovanjem putem CD-ROM-ova, filmskih prikaza i slično.

Pored evidentnih kulturnih potencijala koje posjeduju ustanove kulture, za realizaciju kulturnih sadržaja i njihovim uključenjem u turističku ponudu turističke zajednice, neophodno je da određena finansijska sredstva obezbijedi turistička zajednica i šira društvena zajednica. Nakon realizacije određenih kulturnih sadržaja dio sredstava turističkoj zajednici bi se vratio putem vezanih cijena. Osim turističke funkcije, ovo je dobra prilika da se Arhiv, a i druge institucije kulture, na jedan jednostavan način, otvore prema javnosti, realizirajući brojne kulturne sadržaje približavanjem sopstvenog kulturnog naslijeđa javnosti i korisnicima.

Vjerujemo da postoje daleko veće mogućnosti, a i interes za zajedničko djelovanje Arhiva i drugih kulturnih ustanova i turističke zajednice na planu zajedničke turističke ponude. Naravno, sve te zajedničke kulturne i turističke sadržaje je potrebno valjano osmisliti i na ozbiljan način pristupiti njihovoj realizaciji.

Završni dio

U sklopu svojih redovnih aktivnosti Arhiv veliku pažnju poklanja realizaciji brojnih kulturnih sadržaja. Najveći broj takvih kulturnih sadržaja daju mogućnost uključivanja Arhiva u programske sadržaje turističke zajednice. Uključivanjem kulturnih sadržaja Arhiva u turističkoj ponudi, stvaraju se uslovi potpunijeg zaokruživanje kulturnog djelovanja arhiva. Na taj način, daje se nemjerljiv doprinos u očuvanju kulturne baštine, pohranjene u ovim ustanovama.

Na planu saradnje s turističkom zajednicom, danas Arhiv Tuzlanskog kantona ima širok spektar svojih kulturnih sadržaja, sadržanih kroz višegodišnje iskustvo u realizaciji brojnih programskih sadržaja, kao što su: postavke izložbi, prezentacija arhivske gradje putem CD-ROM-a, video prezentacije, publikovanje arhivske grade, saradnja sa medijima i sl. U realizaciji navedenih kulturnih sadržaja Arhiva, dosada nije bila izražena saradnja s turističkom zajednicom, pa stoga ni kulturni sadržaji Arhiva nisu imali značajniju ulogu u razvoju turizma na ovom području.

Ovim prilogom učinjen je samo pokušaj da se bar na jedan valjan način otvore neka pitanja o mogućim modusima saradnje, između Arhiva i drugih kulturnih institucija i turističke zajednice. Osim toga, prilog je dat i kao doprinos promjeni postojeće situacije na relaciji Arhiv i druge institucije kulture i turistička zajednica. Stoga se nadamo se da će ubuduće država i turistička zajednica daleko bolje prepoznati kulturne vrednote arhiva i drugih institucija kulture i da će im dati daleko više prostora u svojoj turističkoj ponudi, nego dosada.